

Petra Buzková - politik, nebo politička? (jazyková omezenost našeho myšlení)

Cíl:

Uvědomit si, že určité používání jazyka ovlivňuje naše vnímání společenského uplatnění žen a mužů. Pochopit rizika, která spočívají v používání generického maskulina. Uvažovat o odlišném zastoupení žen a mužů v některých oblastech společenského života.

Kapitola:

Gender a jazyk, Gender a média, Gender a trh práce

Pomůcky:

kopie tří pracovních listů – každý pro 1/3 třídy

Čas:

30 minut

Věk:

základní škola a střední škola

Velikost třídy:

běžně velká třída

Postup:

- 1) Každému žákovi a žákyni rozdáme jednu kopii pracovního listu. Každý typ pracovního listu by měl být ve třídě zastoupen přibližně ve stejném počtu. Zadání z pracovního listu můžeme ještě doplnit instrukcí, kterou zdůrazníme samostatnost práce a důležitost prvního dojmu: „Napište jména, která vás napadnou jako první, nepřemýšlejte nad tím, v této aktivitě nás zajímá první dojem.“ Při instrukci je vhodné upřesnit počet jmen, která mají žáci/žákyně u každé položky uvést. Počet můžeme variovat podle množství času, které máme k dispozici. Nedoporučujeme však pracovat pouze s jedním jménem, optimální počet pro předpokládaný časový rozsah úkolu je 3–5.
- 2) Necháme žákům/žákyním krátký čas na vyplnění pracovního listu. Nemělo by se jednat o více než 3–4 minuty, delší čas vede k přehodnocování prvního dojmu.
- 3) Následně pracovní listy vybereme a utvoříme z nich tři hromádky podle typu zadání.
- 4) Třídu rozdělíme na tři stejně početné skupiny a každé z nich předáme jednu hromádku vyplněných pracovních listů. Jejich úkolem je přečíst všechny pracovní listy a vytvořit žebříček z uvedených jmen podle frekvence výskytu v žákovských odpovědích. Dále jejich úkolem je spočítat, kolik z celkového počtu uvedených jmen v jednotlivých položkách patřilo mužům a kolik ženám.
- 5) Po skončení práce ve skupinách napíší zástupci/zástupkyně tří skupin žebříčky na tabuli. Pro usnadnění lze pracovat pouze s 3–5 nejčastěji uváděnými jmény.
- 6) Následně žáky/žákyně požádáme, aby se pokusili porovnat zjištění všech tří skupin – jaké v nich jsou shody a rozdíly. Pokud žáci/žákyně uvádějí pouze rozdíly týkající se jednotlivých jmenovaných osob (například jeden žebříček zahrnuje politické osobnosti z celého světa a druhý pouze z České republiky), nasměrujeme jejich pozornost na poměr mužů a žen v jednotlivých žebříčcích. Pokud se žebříčky liší poměrem mužů a žen, ptáme se žáků/žákyně, čím si to vysvětlují, zda to může souviset s rozdílným zadáním úkolu. Dále se se žáky/žákyněmi snažíme diskutovat o významu jazyka a jeho genderovém zatížení.

Komentář:

Aktivita je velice názorná, rychlá a zábavná. Podle dosavadních zkušeností představená aktivita vždy vyústila v rozdílné žebříčky jmen podle odlišnosti v zadání. Nemusíme se proto obávat její neúčinnosti.

Aktivita může být použita jako vstup do výkladu tématu jazyk, neboť ukazuje nejen genderové zatížení jazyka, ale širěji omezení, která jazyk přináší, pro vnímání sociální reality (viz kapitola Gender a jazyk). Do závěrečné diskuse lze vložit definici generického maskulina, respektive generického feminina. Pro zesílení účinku aktivity je možné závěrečnou diskusi obohatit ukázkami novinových titulků nebo učebnic, které využívají generické maskulinum.

K AKTIVITĚ „PETRA BUZKOVÁ - POLITIK, NEBO POLITIČKA?“

Zkuste si vzpomenout na jména významných osobností podle následujících zadání. Jména napište do připravených řádků. Pište první jména, která vás po přečtení zadání napadnou, příliš nad tím nepřemýšlejte. V této aktivitě je důležitý váš první dojem, první myšlenka.

- a) Napište jména politiků a političek, které považujete za významné či slavné.
- b) Napište jména hereček a herců, které považujete za slavné či významné.
- c) Napište jména zpěváků a zpěvaček, které považujete za slavné či významné.
- d) Napište jména vědců a vědkyň, které považujete za významné či slavné.
- e) Napište jména mužů a žen, kteří byli podle vašeho názoru důležití v historii.

a) _____

b) _____

c) _____

d) _____

e) _____

K AKTIVITĚ „PETRA BUZKOVÁ - POLITIK, NEBO POLITIČKA?“

Zkuste si vzpomenout na jména významných osobností podle následujících zadání. Jména napište do připravených řádků. Pište první jména, která vás po přečtení zadání napadnou, příliš nad tím nepřemýšlejte. V této aktivitě je důležitý váš první dojem, první myšlenka.

- a) Napište jména politiků, které považujete za významné či slavné.
- b) Napište jména herců, které považujete za slavné či významné.
- c) Napište jména zpěváků, které považujete za slavné či významné.
- d) Napište jména vědců, které považujete za významné či slavné.
- e) Napište jména lidí, kteří byli podle vašeho názoru důležití v historii.

a) _____

b) _____

c) _____

d) _____

e) _____

K AKTIVITĚ „PETRA BUZKOVÁ - POLITIK, NEBO POLITIČKA?“

Zkuste si vzpomenout na jména významných osobností podle následujících zadání. Jména napište do připravených řádků. Pište první jména, která vás po přečtení zadání napadnou, příliš nad tím nepřemýšlejte. V této aktivitě je důležitý váš první dojem, první myšlenka.

- a) Napište jména političek, které považujete za významné či slavné.
- b) Napište jména hereček, které považujete za slavné či významné.
- c) Napište jména zpěvaček, které považujete za slavné či významné.
- d) Napište jména vědkyň, které považujete za významné či slavné.
- e) Napište jména lidí, kteří byli podle vašeho názoru důležití v historii.

a) _____

b) _____

c) _____

d) _____

e) _____

Jazykové stereotypy a kliše

Cíl:

Uvědomit si, jak automatické užívání ustálených frází a obrátů může zkreslovat náš pohled na realitu a ovlivňovat naše názory, postoje a chování vůči druhým lidem.

Kapitoly:

Gender a jazyk

Pomůcky:

kopie pracovního listu pro každého žáka/žákyni nebo přepsání zadání z pracovního listu na tabuli

Čas:

30 minut

Věk:

druhý stupeň základní školy a střední škola

Velikost skupiny:

běžně velká třída

Postup:

- 1) Každému žákovi a žákyni rozdáme jednu kopii pracovního listu. Úkolem žáků/žákyní je zvolit si určitý výrok a zodpovědět k němu uvedené otázky. Toto zadání lze ústně upravit – žáci/žákyně se mohou vyjadřovat ke všem uvedeným výroky nebo předem určíme, kteří žáci/žákyně se budou vyjadřovat k jednotlivým výroky. Pokud se nám zdá seznam výroků neúplný, můžeme jej spolu se žáky/žákyněmi doplnit. Doplnit můžeme také otázky, které studující mají zodpovídat.
- 2) Na vyplnění pracovního listu necháme žákům/žákyním prostor přibližně 5 minut. Pokud se žákyně/žáci vyjadřují k více výroky, čas prodloužíme.
- 3) Následně žáky/žákyně vyzveme, aby vytvořili skupinky podle toho, jaký výrok si vybrali. Skupinky mohou být různě početné. V případě, že se všichni žáci/žákyně vyjadřovali ke všem výroky, vytvoříme skupinky náhodně sami. V případě, že jsme předem určili, kdo se bude vyjadřovat k jednotlivým výroky, necháme žákyně/žáky pracovat v takto předem daných skupinkách. Práce ve skupinách spočívá v porovnání jednotlivých odpovědí, nalezení shod a rozdílů. Každá skupina by měla připravit společné zodpovězení otázek ke zvolenému výroky.
- 4) Každá skupina vybere mluvčí/ho. Ti představí třídě, k jakým závěrům skupina dospěla.
- 5) Následně probíhá diskuse v celé třídě. V rámci ní se snažíme žáky/žákyně vést k identifikaci rizik, která spočívají v používání jazykových klišé. Většina klišé je projevem předsudků a stereotypů. Jejich nebezpečí proto souvisí s generalizací určitých charakteristik na všechny osoby, které vykazují jeden společný, obvykle zvnějšku snadno pozorovatelný znak. Generalizace způsobuje, že se v našem jednání dopouštíme nepřímého omezování osob, které neodpovídají očekávaným charakteristikám. Tím na ně, často nevědomě, vyvíjíme nepříjemný sociální tlak.

Komentář:

Aktivita je určena pro vstup do tématu jazyk nebo i širěji pro obecné představení genderové problematiky. Jejím prostřednictvím si studující mohou uvědomit existenci genderových stereotypů a jejich pronikání do jazyka. Podle dosavadních zkušeností s touto aktivitou je její realizace úspěšná. To zejména proto, že žáci a žákyně mají s výroky uvedenými v seznamu osobní zkušenosti, běžně je slyší ve svém okolí. To podporuje jejich zaujetí aktivitou. Dívky a chlapci obvykle uvádějí, že se ve své rodině, případně v širším okolí setkávají s používáním podobných jazykových klišé, která jsou uvedena v pracovním listu. Často jsou tyto výroky směřovány přímo vůči nim samotným a oni si jsou pod vedením skupiny a vyučujících schopni uvědomit tlak, který na ně dané výroky působí. Například chlapci se poměrně běžně v dětství setkávali s označením baba, nechovají-li se podle tradičních genderových očekávání, tj. pokud projevovali strach či smutek a plakali. Ačkoliv jednotlivé výroky nemusí být ve chvíli, kdy jsou vysloveny, vnímány nepříjemně, v kontextu ostatních výroků s podobným významem si žáci a žákyně obvykle uvědomují jejich stereotypnost.

Uvedené výroky jsou projevem genderových stereotypů. Jejich úloha v jazyce se však posouvá. Často už nenesou svůj původní význam, ale jsou v určité jazykové kultuře používány jako ustálené spojení. Je proto vnímáno odlišně, pokud vyslovíme větu „Běda mužům, kterým žena vládne.“ nebo pokud stereotyp, podle něhož by žena měla být pasivnější, slabší polovinou vztahu s mužem, opišeme vlastními slovy. Zatímco v druhém případě je snazší stereotyp ve výroky rozeznat, v prvním případě nám ustálenost spojení brání jej vidět. Cílem aktivity je, aby studující porozuměli stereotypním základům uvedených výroků.

K AKTIVITĚ „JAZYKOVÉ STEREOTYPY A KLIŠÉ“

Přečtěte si následující výroky. Vyberte si jeden z nich a odpovězte na otázky, které jsou uvedené pod seznamem výroků. Výrok, ke kterému se vztahují vaše odpovědi, zakroužkujte.

Seznam výroků: Běda mužům, kterým žena vládne!
Chlapi nepláčou!
Za vším hledej ženu!
Kam ani čert nemůže, nastrčí ženu.
Nebud' baba!
Muž je hlavou rodiny a žena krkem, který hlavou hýbe.
Žena je strážkyně rodinného krbu.
Muž je lovec.

Otázky: Jaký je podle vašeho názoru význam daného výroku? Co znamená?
V jakých situacích můžeme daný výrok slychat?
Jak pravděpodobně výrok vznikl?
Odpovídá podle vašeho názoru výrok skutečnosti? Je pravdivý, nebo nepravdivý?
Může se podle vašeho názoru výrok někoho dotknout, je proti někomu namířen?

Jak diskutují dívky a jak diskutují chlapci

Cíl:

Uvědomit si genderové zatížení diskusních strategií. Pěstovat v žácích a žákyních dovednost vést genderově citlivou a korektní diskusi, dávat prostor a naslouchat, umět prosazovat svůj osobní názor.

Kapitola:

Gender a jazyk, Gender a společnost, Gender a školství

Pomůcky:

kopie pracovního listu pro 1/4 třídy

Čas:

30 minut

Věk:

střední škola

Velikost třídy:

běžně velká třída

Postup:

- 1) Náhodně rozdělíme třídu na dvě různě velké části – 3/4 a 1/4. Všem členům/členkám menší skupiny rozdáme po jedné kopii pracovního listu.
- 2) Úkolem větší skupiny je diskutovat. Malá skupina diskusi pozoruje a zapisuje průběh diskuse do pracovních listů. Pozornost menší skupiny by se měla soustředit na frekvenci, obsah a styl účasti dívek a chlapců v diskusi. Instrukce pro pozorování a zápis probereme s žáky/žákyněmi stranou od velké skupiny; diskutující by neměli vědět, na co se budou pozorovatelé/pozorovatelky soustřeďovat.
- 3) Velkou skupinu vyzveme k diskusi o jakémkoliv tématu, které je zajímavé. Pro účely aktivity jsou velmi vhodná témata týkající se postavení žen a mužů či témata blízká, například: Existuje v naší společnosti diskriminace na základě pohlaví?, Jsou znevýhodňovány spíše ženy nebo muži?, Je správné, že ženy v průměru dostávají menší plat než muži?, Proč by měla a naopak neměla existovat strana žen – Rovnost šancí?, Proč by měly být zakázány nebo naopak povoleny potraty? atd. Pokud třída není diskusím otevřená, žáci/žákyně se neradi zapojují, upravíme aktivitu tak, že diskuse bude hraná. K tomuto účelu rozdělíme žáky/žákyně na dvě skupiny a zadáme jim téma diskuse i názor, který mají hájit. Diskusi necháme běžet přibližně 10–15 minut, nezasahujeme do ní.
- 4) Následně požádáme jednotlivé pozorovatele/pozorovatelky, aby shrnuli své postřehy a představili informace zapsané v pracovních listech o frekvenci, obsahu a stylu zapojování dívek a chlapců. Zápisky z pracovních listů můžeme přepsat na tabuli a barevně označit převládající závěry. Pravděpodobně se ukáže, že chlapci v diskusi dominovali, častěji do diskuse vstupovali, jejich projevy byly delší a obvykle agresivnější. Zjištění se snažíme nezjednodušovat a ukázat různorodost ve skupině dívek a ve skupině chlapců – i když chlapci zřejmě v diskusi dominovali, nezapojovali se všichni chlapci stejně.
- 5) Následně probíráme s celou třídou průběh diskuse a záznamy z pozorování. Snažíme se o propojení pozorované diskuse s dalšími zkušenostmi týkajícími se komunikace mezi chlapci a dívkami. Můžeme žáky/žákyně pobízet k porovnání s průběhem diskusí v mladším věku (z psychologických výzkumů je zřejmé, že pubertální a dospívající dívky se v komunikaci s chlapci projevují méně než dívky mladší). Závěry z pozorování se snažíme propojit s dlouhodobější strukturou třídy (kdo jsou ve třídě tzv. vůdci, dominovali v diskusi právě oni?) a dále s problematikou sebevědomí a atraktivitu.

Komentář:

Aktivitu je velice vhodné použít jako jednu z úvodních činností, chceme-li studující přivést k genderové problematice. Spontánní diskuse je obvykle katalyzátorem pro projevy genderových stereotypů. Pokud studujícím umožníme, aby nahlédli vliv stereotypů na jejich vzájemnou komunikaci, přesvědčíme je o důležitosti genderové problematiky obecně.

Aktivita směřuje k uvědomění si toho, že komunikace se někdy řídí implicitními pravidly, která vycházejí z genderových stereotypů. Podle nich je od žen obvykle očekávána větší pasivita než od mužů. Dominantním mužům (nikoliv všem mužům) vytváří skupina větší prostor pro projevení se. Výsledkem je, že komunikaci ve skupině ovládá několik málo jedinců, častěji chlapců. Podle zahraničních výzkumů mají dospívající dívky obavy projevovat se ve školním či pracovním prostředí příliš aktivně či samostatně a ukazovat svoji kompetenci, neboť to nepovažují za atraktivní. Stahují se tak do pozadí a komunikaci v kolektivu usměrňuje dominantní skupina chlapců. Ti se současně vymezují vůči ostatním chlapcům. Skupinová dynamika tak získává výrazný genderový aspekt.

Prostřednictvím této aktivity se studující učí vidět a chápat genderové struktury v jim blízké sociální zkušenosti. Pasivnější žákyně a žáci nabudou odvahu k častějšímu zapojování a naopak dominantní žáci (případně žákyně) porozumí tomu, jak jejich komunikační styl může omezovat či odrazovat ostatní a budou se snažit se mu napříště vyvarovat. Podle dosavadních zkušeností tato aktivita vede k tomu, že v příštích diskusích na jakákoliv témata si žá-

ci/žákyně sami vzájemně připomínají typické komunikační strategie a vyzývají se k jejich omezení. Diskuse se tak stávají postupně otevřenější a demokratičtější.

Jestliže diskuse v rámci aktivity probíhala úspěšně a studující byli schopni prostřednictvím pracovních listů a jejich následného rozboru reflektovat své komunikační strategie, doporučujeme celý úkol zakončit tím, že spolu se žáky a žákyněmi zformulujeme pravidla správné diskuse (například neskáčeme si do řeči, nasloucháme druhým, vybízíme k vyslovení názoru i mlčenlivější spolužáky/spolužačky atd.). Tato pravidla doplníme o specifické zásady zapojování dívek a chlapců ve třídních diskusích. Z takto vytvořených pravidel můžeme vycházet a připomínat je ve všech dalších diskusích, které se ve třídě během výuky odehrávají. Zkušenosti ukazují, že žáci/žákyně jsou zpravidla ochotnější je respektovat více než pravidla, která jim jsou vyučujícími pouze předkládána zvnějšku.

5. Na koho se obvykle obraceli (tj. udržovali oční kontakt, přímo navazovali a odkazovali své odpovědi atd.) ti, kteří právě hovořili?

V tabulce udělejte čárku do sloupce 5 pokaždé, když si všimnete podobných projevů. Čárku označte u jména žáka či žákyně, na kterého/kterou se ostatní obraceli.

6. Pokud někdo přerušoval řeč druhých, kdo to byl?

V tabulce udělejte čárku do sloupce 6 u každé žákyně či žáka, kteří skočili do řeči druhým.

7. Pokud byl někdo přerušen ve své řeči (někdo mu skočil do řeči), kdo to byl?

V tabulce udělejte čárku do sloupce 7 u každého žáka či žákyně, kteří byli druhými přerušeni.

8. Pokud se stalo, že začali současně mluvit dva lidé, který z nich se zastavil a dal přednost druhému?

V tabulce udělejte čárku do sloupce 8.

9. Používal někdo osobní útočné výroky, tj. používal ve svých argumentech informace, které jsou osobní povahy?

V tabulce udělejte čárku do sloupce 9.

10. Byly něčí příspěvky mimo souvislost s diskutovaným tématem, tj. pronesl někdo něco, co se netýkalo tématu?

V tabulce udělejte čárku do sloupce 10.

Po skončení diskuse spočítejte čárky v každé políčku a v každém sloupci.